

ROMA BONČKUTĖ

Klaipėdos universitetas, Lietuva
University of Klaipėda, Lithuania

VYDŪNO LIETUVIŠKUMO VAIZDINIŲ IŠTAKOS

The Origins of Vydūnas' Lithuanian Imagery

SUMMARY

The texts of Simonas Daukantas (1793–1864), which captivantly depict the powerful origins of the nation, influenced Lithuanian authors of the nineteenth and early twentieth century. Their work in turn influenced the development of Lithuanian consciousness and the establishment of modern society. In Vydūnas' (real name Vilhelmas Storostas, 1868–1953) first poetic and journalistic efforts, early dramatic works, and in the almanac *Bendraitė* (1902) we find many paraphrases of Daukantas' historical narrative, Lithuanian imagery and indirect quotations, word combinations, etc. This article examines how Vydūnas, relying on Daukantas' texts, learned the expressions needed for public discourse and adapted his ideas. He interpreted history as an archetype of the connection between the nation and man, and from those historical texts he adopted the images of the harmonious life of ancient Lithuanians, the topic of healthy living and laid the foundations for his philosophy. Many of the ideas later developed by Vydūnas can be found in the articles of the almanac *Bendraitė*. Here he first tried to discuss the past of Prussian Lithuanians in the context of the history of Lithuania Proper and to culturally unite the two parts of the nation separated for many years.

The article's concept is based on the ideas in Martin Puchner's book *The Written World. The Power of Stories to Shape People, History, Civilization* (2017).

SANTRAUKA

Simono Daukanto (1793–1864) tekstai, kuriuose įtaigiai pavaizduota galinga tautos kilmė, veikė XIX–XX a. pradžios lietuvių autorius. Jų kūryba savo ruožtu darė poveikį lietuvių savimonės plėtrai ir modernios visuomenės steigimui. Vydūno (tikr. Vilhelmas Storosta, 1868–1953) pirmuosiuose poetiniuose ir publicistiniuose bandymuose, ankstyvuosiuose draminiuose kūriniuose, almanache *Bendraitė* (1902) aptinkame nemažai Daukanto istorinio pasakojimo parafrazių, lietuviškumo vaizdinių ir netiesioginių citatų, žodžių junginių ir kt. Straipsnyje tiriama, kaip Vydūnas, atsiremdamas į Daukanto tekstus, mokėsi viešam diskur-

RAKTAŽODŽIAI: Lietuviškumo vaizdiniai, tauta, istorija, sukurtas pasaulis, filosofija.

KEY WORDS: Lithuanian imagery, nation, history, written world, philosophy

sui reikalingos raiškos, adaptavo jo idėjas; istoriją perskaitė kaip tautos ir žmogaus jungties archetipą, iš jos perėmė senovės lietuvių harmoningo gyvenimo vaizdinius, sveikos gyvensenos topiką ir padėjo pagrindus savo filosofijai. Daugelį Vydūno vėliau išplėtotų idėjų aptinkame almanacho *Bendraitė* straipsniuose. Čia jis pirmiausia pabandė D. Lietuvos istorijos kontekste aptarti Prūsijos lietuvių praeitį, kultūriškai sujungti dvi daug šimtmečių atskirtas tautos dalis.

Straipsnio idėja paremta Martino Puchnerio knygos *The Written World. The Power of Stories to Shape People, History, Civilization* (2017) idėjomis.

IVADAS

Lietuvių literatūros istorijos tyrimuose dažnai konstatuojama, jog Simono Daukanto (1793–1864) tekstai veikė XIX–XX a. pradžios lietuvių autorius. Jų kūryba savo ruožtu darė poveikį lietuvių savimonės plėtrai ir modernios visuomenės steigimui. Iki šiol trūksta tyrimų, kaip XIX a. pabaigos autoriai (pradedant nuo aušrininkų), lietuviškai nekalbėję (bajorai) arba kalbėję tik su artimaisiais, įvaldę tik kasdieniam bendravimui būtiną žodyną, mokslus baigę kitomis kalbomis, atsiremdami į Daukanto tekstus, mokėsi viešam diskursui reikalingos raiškos, perėmė lietuviškumo vaizdinius¹, tautos sampratą, ją modernizavo ir sukūrė bendruomenę telkiančią ateities viziją.

Daukantas – pirmasis, kuris paliko tiek daug skirtingų žanrų pasaulietinės prozos tekstų, parašytų turtinga kalba. Jis atsisakė religiniuose raštuose vartotos kalbos (*Kirchen Sprache*), kuri buvo sukurta, anot jo, kitataučių misionierių, jos gerai nemokėjusių, arba lietuvių, kurie, bijodami nukrypti nuo kanoninių tekstų, religinę mintį išreiškė pažodžiui, t. y. nutolo nuo lietuvių kalbos prigimties. Tokia kalba neatitiko lietuviškojo mąstymo principų ir, vadinas, negalėjo skelbti tiesos (*sic!*) bei autentiškai perteikti autoriaus idėjų. Daukantas, veikiamas Johanno Gottfriedo Herderio (1744–1803) ir daugelio kitų vokiečių lyginamosios

kalbotyros pradininkų, rašydamas lietuvių tautos istoriją iš istorijos subjekto pozicijų, kūrė rašomosios kalbos koncepciją, orientuotą į gyvosios kalbos vartoseną, ir sekė tais teksta, kurie buvo sukurti remiantis tuo pačiu požiūriu (Mikalojus Daukša, Kristijonas Donelaitis, tautosaka) (plg. Bončkutė 2015). Daukanto Lietuvos istorijos tekstai nuo XIX a. antrosios pusės buvo patys populiariausi ir inteligentijos skaitomiausi tekstai. Jonas Šliūpas rašė:

Labiausiai Daukantui prideri tame daigte paminklė. Savo rasztuse jis szneka apie reikalingumą apszvaistos žmoniu, apie atgaivinimą lietuviszkos raszliavos; visur girdamas prasziuru darbsztumą ir rūsztumą, o peikdamas ju vaiku vaiku snudumą ir užmarsztį apie reikalus tėvynės, jis gurskzniais įpilia meilę kalbos ir tėvynės. Ir jo įtekmė szįadien itin aiszki ir plati. Tai patis isz savęs – nės taip jau linki dvasė musu amžiaus, tai įkvėpti jo rasztais, lietuviai ėmė akis pratrinti, ir dairytiesi apie savo buvį ([Šliūpas] J. Szl. 1884: 1–2).

Daugelis inteligentų skaitė Daukanto istoriją arba jo darbų kompiliacijas, sekimus, patys *jau buvo parašę platesnius ar smulkesnius istorinio ir filologinio pobūdžio darbus* ir, galima teigti, *požiūris į Lietuvos praeitį pagrindė valstybinio savarankiškumo siekius* (žr. Gieda 2017: 194–196). Perfrazavus George'ą Orvellą

galima sakyti, kas valdo praeitį, tas valdo ateitį! (Orvell 2007: 45).

Vydūno (tikr. Vilhelmas Storosta, 1868–1953) pirmuosiuose poetiniuose ir publicistiniuose bandymuose – *Kalendrose* (1899, nuo 1900–1908 m. – *Ewangėliszkos kalendros*), ankstyvuosiuose draminiuose kūrinuose (*Pasiilgimas veldėtojo* 1898, išsp. 1938; *Numânê* 1899, išsp. 1911; *Probotšiûn šešėliai* 1900, išsp. 1908; „Ruomuva“ 1902 (II dalis būsimos dramos *Amžina ugnis*, 1913); *Tėviškė* (1902), almanache *Bendraitė* (1902) aptinkame nemažai Daukanto istorinio pasakojimo parafrazių, lietuviškumo vaizdinių ir netiesioginių citatų (plg. Bončkutė 2020: 91–116).

Vydūno kūryba gausiai tiriama ir interpretuojama (žr. Bagdonavičius; Martišiūtė-Linartienė 2017), tačiau vis dar galima pasigesti lietuviškumo vaizdinių bei kalbinės raiškos ištakų tyrimų. Galima pažymėti, jog ir Klaipėdos universitete kasmet organizuojamose tęstinėse Vydūnui skirtose konferencijose „Į sveiką gyvenseną ir skaidrią būti Vydūno keliu“ (2021 m. įvyko 21-oji) vyrau-

ja rašytojo ir filosofo tekstų interpretacija, dažniausiai paliečiamos idėjų, o ne jų raiškos ištakos.

Siekdama tęsti Vydūno kūrybos tyrimų sklaidą leidinyje *Logos* (žr. Vyšniauskas 2018: 114–118; Skarbalienė 2018: 105–113; Stančienė 2019: 45–55; Vabalaitė 2020: 81–88) ir Daukanto įtakos Vydūno tekstams poveikio analizę (Bončkutė 2020: 91–116), šiame straipsnyje aptarsiu filosofo tekstus iš almanacho *Bendraitė* (1902). Ši knyga trumpai paminėta Vacio Bagdonavičiaus (Bagdonavičius; Martišiūtė-Linartienė 2017: 113–114), kuris teigia, kad *Bendraitė* (1902) ir *Senutė* (1904) *faktiškai yra pirmosios Vydūno knygos* (Bagdonavičius; Martišiūtė-Linartienė 2017: 167). Tad šio straipsnio objektas – daukantizmai Vydūno tekstuose, leidinyje *Bendraitė* (toliau – VB).

Straipsnio idėja paremta Martino Puchnerio knygos *The Written World. The Power of Stories to Shape People, History, Civilization* (2017) idėjomis: koku būdu raštija lemia imperijų ir tautų pakilimus ir nuosmukius.

PIRMIEJI VYDŪNO ŽINGSNIAI LIETUVIŠKUMO LINK

Kai Vilhelmas Storosta (Vydūnu jis pasivadino nuo 1907 m.) 1895 m. įsitraukė į lietuvių judėjimą, o nuo 1899 m. pradėjo skelbti savo kūrybą, jo lietuvių kalbą taisė Marta Raišukytė (Vydūnas 1933: 9). Nors lietuviškai rašinėti, sako si, pradėjęs 1890 m., bet ilgametis jo kūrybos tyrėjas mano, jog periodikoje jo tekstai pasirodė galbūt 1894–1895 m. (Bagdonavičius; Martišiūtė-Linartienė 2017: 108). Nuo 1899 m. išlikę Vydūno laišakai Jonui Basanavičiui rodo, jog dar tais metais nei lietuviškų žodžių gausa, nei minties raiška Vydūnas pasigirti ne-

galėjo, tad jei ką nors ir skelbė, raiškos požiūriu tai buvo netobuli tekstai². Antai galime palyginti, kaip jis rašo Jonui Basanavičiui (1851–1927), matyt, susipažinęs 1896 m. ar 1898 m., kai šis lankėsi Prūsų Lietuvoje. Vydūnas 1899 m. birželio 6 d. laiške pasakoja apie koncertinę veiklą ir planus:

Guodotinas Pone!

Už prisiuntiman jusun veikalo del historijos musun rašybos širdingai deku, taipojau už meilingan jusun kortelen ir velijiman. Pasisekimas mano apsiemimo ne buvo visai taip kaip aš velyjaus – koncer-

tas ne buvo skaitlingai lankitas – tan tačiau esu atsiekens, kad žmones, ypačiai tie kurie musun giedaviman iki šol niekine, duman kreipia. Vyrai, kurie apie lietuvišku dainas sprende kaip apie tokias kurios nei jokian gražuman turi, platiu dabar jun gyr... Rasi man iš tos priežasties ir seksis (Storostas: 1899, [1]).

Atkreipkime dėmesį į žodžių tvarką sakinyje, kuri liudija, jog autorius tekstą tarsis verčia iš vokiečių kalbos. Sakiniuose vyrauja daiktavardžiai, o veiksmažodžių palyginti mažai, skurdi jų raiška. Daukanto tekstuose veiksmažodis vyrauja. Jis gausiai vartojo dalyvines formas ir jų konstrukcijas, kuriomis sukūrė nemažai ritmingos prozos pavyzdžių, ir visi, anksčiau mano tirtieji autoriai, kurių kūrybą paveikė Daukanto tekstai, mokėsi iš istoriko veiksmažodžio vartojimo ir teksto skambesio (plg. Bončkutė 2019a; 2019b; 2019c).

Vydūno apgailestavimai laiškuose, kad menkai moka lietuvių kalbą, Basanavičiui buvo suprantami, jis, galbūt remdamasis savo patirtimi, davė patarimų. Vydūnas, kaip ir daugelis kitų, pradėjo nuo vertimų, kuriuos vėliau skelbė savo leidiniuose, pradedant almanachu *Bendraitė, Šaltinis* (1905–1906). Be vertimų, vienas populiariausių užsiėmimų mėginant pramokti lietuvių kalbą – imituoti ankstesniųjų lietuvių autorių tekstus. Vienas sėkmingesnių Daukanto istorijos imitacijų – Maironio *Apsakymai apie Lietuvių praeigą* (1891). Poetas daug kur tiesiog Daukanto tekstą trumpino, bet kai kur imitavo, parafrazavo, perėmė nemažai lietuviškumo vaizdinių, Lietuvos krašto-vaizdžio, jūros, senovės lietuvių religijos, išvaizdos, gyvensenos aprašymo detalių, būdo charakteristiką (žr. Bončkutė 2019a). Svarbu pažymėti, jog Daukantas pirmasis

gausiai vartojo Prūsų Lietuvos raštijoje būdingą leksiką, tautosakinę poetiką, stilizavo sakinių ritmiką Kristijono Donelaičio hegzometro ir liaudies dainų pagrindu, todėl Vydūnui jo tekstai buvo artimesni negu D. Lietuvos kultūrininkams.

XIX a. pabaigos Rytų Prūsijos šviesuolių bendradarbiavimas (pradedant Motiejaus Valančiaus leidybine akcija) su D. Lietuvos *litvomanais*, keitimasis idėjomis, bendrų darbų vykdymas, susipažinimas su Daukanto Amerikoje leistais tekstais *Budas. Senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių* (1892; toliau – *Būdas*); *Lietuvos istorija* (jau 1891 m. pradėta spausdinti Amerikos išeivių laikraštyje *Vienybė lietuvininkų*, I tomas 1893; II tomas 1897 – LI I; LI II), *Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje* (1893 ir 1899), sukūrė poreikį kelti Prūsijos lietuvių savimonei. Šiam tikslui buvo būtina, kaip sako Vydūnas VB pratarinėje, keisti žmonių savo tautos matymą, nebežiūrėti į save galingesnės (vokiečių) tautos akimis (VB 4). Pirmuoju bandymu Prūsijos lietuviams sukurti Lietuvos istoriją laikoma Vydūno knygelė *Senutė* (1904) (Safronovas 2011: 69–103), tačiau nemažai istorijos pasakojimo aptinkame porą metų anksčiau paskelbtame almanache *Bendraitė*.

Nors VB tekstus rengė ne tik Vydūnas, bet ir Marta Raišukytė bei Ansas Bruožis, Vydūnui priskiriama daugiau kaip trečdalis tekstų (Bagdonavičius; Martišiūtė-Linartienė 2017: 113). Apie šioje knygelėje Vydūno eilėraščiuose aptinkamas Daukanto idėjas ir leksiką buvo rašyta (Bončkutė 2020: 94). Dabar, siekdamas labiau pagrįsti nuomonę, kad Vydūno tautos dvasios, žmogaus ir tautos santykio, savo ir svetimio ir kt. paradigma išaugo iš Daukanto istorijos, daukantizmą paieškosiu almanacho tekstuose.

ALMANACHO BENDRAITĖ STRUKTŪRA

VB yra sudarytojo, pasirašiusio *Tavo Bendraitė*, pratarė (VB 3–5), po kurios eina jo paties eilėraštis „Lietuwa“ (VB 6) ir po to – kelionės po istorines ir nūdienos abiejų Lietuvų žemes aprašymas (VB 7–20). Būtent pastarajame tekste (be pavadinimo) ir kituose almanacho tekstuose Vydūnas pamėgino LDK istoriją derinti su Prūsijos lietuvių istorija, o ne porą metų vėliau išėjusioje istorijoje *Senutė* (Safronovas 2011: 82).

Po rašinio apie abiejų Lietuvų kraštovaizdžio ypatumus leidinyje yra Vydūno eilėraštis „Atminimas Senowes“ (VB 21) ir po to eina skyrius „Iš Lietuwas Praeities“, sudarytas iš trijų, temiškausiai susijusių tekstų. Vienas jų – ištrauka, žanriškai pavadinta *bylelė* „A. Bilele³. Isz Daukanto Istorijos R. [raštų]“ (VB 22–28). Parinktas pasakojimas apie Živilės (Kęstučio anūkės, Karijoto dukters) ir Parojaus meilę, kuri paimta iš *LI II*. Kitas tekstas, parengtas Anso Bruožio, – „B. Keiftutis ir Byruta“ (VB 29–32) ir Martos Raišukytės – „C. Ona ir Wytautas“ (VB 35–36). Šie du pastarieji istorinės tematikos tekstai leksikos ir vaizdinių požiūriu genetiškai taip pat susiję su Daukanto *LI I* ir *LI II*, bet galėjo būti parengti remiantis raiškos požiūriu paprastesniais ir jiems aiškesniais Maironio ar kitų Daukanto istorijos kompiliatorių tekstais. Istorinės prozos tekstus VB emociškai pastiprina Silvestro Teofilio Valiūno (1789–1831) baladė „Birutė“ (VB 33–34), pateikta po „B. Keiftutis ir Byruta“. Visi šie tekstai – apie vyro ir moters bendradarbiavimo svarbą siekiant tautos laisvės ir gerovės. Vydūnas, kaip sudarytojas, tokia istorinių tekstų tematika tarsis teigia, jog nuo seno lietuvių tauta

buvo steigiamą ir palaikoma visų jos narių. Adomas Mickevičius Apšvietos emancipacijos kontekste sukūrė nuotakos-žmonos-motinos herojės portretą. Daukantas perėmė Mickevičiaus sampratą ir moterystę susiejo su pasiaukojimu šeimai. Jis savo veikaluose ne kartą vaizduoja moters, kaip vyro bendražygės, pasiaukojimą. Daukantas, greičiausiai Mickevičiaus paveiktas, sukūrė apibendrintą junginį *Lietuvos žmona*, kuriam suteikė tokią pat reikšmę, kaip žodžiui žmogus: *Toje dienoje galėio regėti, kas per Lietuvos žmona yra, kuri savo iszmintia, gudryba, buklumu ir mandagumu bei szvelnumu ir bylumu visas szios pasaulės žmonas pranokę* (Daukantas 1892: 44). Almanacho sudarytojams buvo svarbu iš istorinės perspektyvos įvertinti XIX a. pabaigoje į visuomeninį judėjimą įsitraukusių moterų darbus. Vydūnas VB straipsnyje „Lietuviška tautiška Dwafe“ rašo: *Stojas Wyrū ir Moterū, kurie ne pailftanczei dirba, jeib jūse pafitwirtintu Tautą ir fu jeis kiltų wifa Tauta* (VB 76). Almanacho istorinę dalį užsklendžia Georgo Sauerweino (1831–1904) patriotinis eilėraštis „Lietuviškoji Gire“ (VB 37), kur taip pat susiejama LDK ir Prūsų Lietuvos istorija.

VB yra greičiausiai Vydūno sumanytas skyrius „Kan Lietuwait pasakojas!“, kur yra chrestomatinių klasikinės literatūros tekstų. Pirmiausia tai penkios pasakėčios (VB 38–41), atrinktos iš Liudviko Rėzos (1776–1840) parengtos knygelės *Aisopas, arba Pasakos* (1824), toliau eina pasakojimas „Szaunus Kareiwis“ (VB 41–43), pasirašytas slapyvardžiu Banys, ir Bruožio perteikta legenda „Niamunas“ (VB 43–50), pora puslapių mįslių (VB 51–52), paimtų iš Jono Basanavičiaus ir

Jono Pakalniškio rinkinių. Galima pažymėti, jog Rėza yra laikomas vienu pirmųjų tarpininkų tarp Karaliaučiaus ir Vilniaus. Anot Juozapo Girdzijauskos, „Mickevičius, remdamasis Rėzos pavyzdžiu, gėdino tautiečius, nesidominčius savo tėvynės istorija“. Būtent „Rėza buvo tarpininkas ne tik tarp dviejų valstybių lietuvių – jis taip pat buvo tarpininkas tarp lietuvių kultūros, kuriai savo darbais atstovavo, ir viso plataus pasaulio“ (Girdzijauskas 2006: 383).

Marta Raišukytė parengė skyriaus „Aukšti pamokslai“ (VB 53–64) tekstus. Čia taip pat parinkti populiarūs Rytų ir

Europos rašytinio paveldo tekstai, kuriuos užsklendžia Vydūno eilėraštis „Motynos Kalba“ (VB 65).

Leidiny s užbaigiamas Vydūno rašiniu „Lietuwiszka tautiszka Dwase“ (VB 66–80). Čia jis nurodo, kad jam yra žinomi Martyno Mažvydo tekstai (VB 71), ir tai paaiškina pratarinėje jaučiamą Mažvydo *Katekizmo* „Prakalbos į malonųjį skaitytoją“ stilizaciją. Vydūno knygelė pati byloja: *Ateinu pas Tawę, meilus Skaitytojau [...] Meldžiu manę širdingay priimti*. Ir toliau knygelė žada, kad seselės ketina lankyti iš Lietuvos, *jey manę meilingay priimfi*.

DVIEJŲ LIETUVŲ APRAŠYMAS

VB 7 puslapyje prasideda tekstas, kaip minėta, be pavadinimo, kuriuo autorius siekia lietuvius įtikinti, kad Lietuva – graži, ir taip pažadinti meilę tėvynei. Vydūnas pratarinėje perfrazuoja Daukanto pamėgtą posakį *Non est generosum hominum res alienas quaerere et pati suas per ignorantiam amitti* (Daukantas 1893/1899: [1]) ir apeliuoja į tautos geriausiuosius: *tik iš tikro prakilnus žmogus tegal pripažinti, kad ir blogi Namai, jo Tėwū Namai* (VB 8). Vydūnas, pasiremdamas *Būdo* leksika, pratarinėje formuluoja savo tikslą: *ar ne pafifektu Tawę paragint, ben mažuma apie Sawę, Sawiškį, sawo Tewus ir Namiškius, sawo Tewiškę dumoti* (VB 4) ← *kožnas dumojo ne turtus savo didinti, bet kaip sawę apginti* (Daukantas 1892: 177); *nebgalėjo bedumoti apie prekybą, bet reikėjo kožnam savo gimtuwę ir savo namus gynioti* (Daukantas 1892: 178). Ir toliau remdamasis *Būdo* tekstu Vydūnas pažymi: *Bau ne Tu išmokai Akimis galingefniū Tautū žwelgti ant sawo Tautos, sawo Giminės, lyg ta wienu biedniaufiujū,*

prafcziausiujū, Išsnaikinimo warta (VB 4) ← *kaipogi pati aptwinusi swetimomis tautomis, jos Wieszpacziai, karaliai kuningaikszzcziai ir patys jos kuningai kalba jau swetima kalba, swetimą rėdą, swetimą tiesą sekantieji* (Daukantas 1892: V). Vydūnas, išlikdamas romantizmo paradigmoje, konstatuoja, jog aukščiausią žmoniškumą (*Menschenheit*) galima išugdyti tik prigimtinėje terpėje, t. y. su savo lietuviškumu gali nueiti toliau, negu kitos tautos rūbuose (VB 4).

Autorius, pratarinėje įvardijęs adresatą ir tikslus, pirmajame tekste pradeda kelionę po tėvų namus. Pirmiausia, remdamasis Daukantu (plg. *Būdas* 1–8, LI I 102–108), aprašo dviejų Lietuvų sienas: vienos yra tarp Nemuno, Priegliaus ir Kuršių marių, kitos – nuo Baltijos jūros (kur *Mares ir Jures fulieja sawo Wilnis* VB 9) ir Nemuno iki Dauguvos. Autorius sako, kad nors kraštas mažas, bet atvykėliai stebisi gamtos įvairovę: jūra, kopos, smėlynai, primenantys dykumą (*Puščzia*), girios, kalvos ir lygumos, pie-

vos. Vydūnas, kaip ir Daukantas, pažymi, kad turtinga gamta nuo seno teikė žmonėms visokių gėrybių, kuriomis senovės lietuviai prekiaavo su kitais kraštais. Klaipėda (*tikra Senovės Prekystės Wietuwė* VB 10) VB aprašoma kaip svarbus uostas; tokia pat svarba suteikiama Rygai. Palyginkime, kaip Daukantas vaizdžiai nusako prekybos svarbą:

Vokiecziams užgulus jurines jų pilis, beje: Klaipėdos, Liepojaus, Lielupio ir Daugavos, kad neagalėjopaty su svezcia szalia per jurą beprekioti, tad nebgaudami nei nū kur gelžies žambių noragams, isz medžio jųs dirbo; todėl nū senų laikų tariama yra; Lietuvys iszjoja į girią raitas, o parvažiūja važiūtas (*Būdas* 57–58).

Galima atkreipti dėmesį, jog Vydūnas VB iš Daukanto perėmė žodžius *prekyba*, *prekiauti*, nors dar jis pavartojo ir slavizmą *kupčius*. Vydūnas, kaip skaitęs Theodoro Lepnerio veikalą *Prūsų Lietuvis* (VB 71), galėjo atpažinti netiesioginę šio teksto citatą *Lietuvys iszjoja į girią raitas, o parvažiūja važiūtas*.

Vydūnas rašinyje atkartoja Daukanto požiūrį, kad istorinės Lietuvos ribos nesutampa su nūdienos:

nesgi nū Dievo yra leista, jog kožna tauta turi sav įpatingai rėdytiesi kaipo turinti įpatingą kalbą ir budą; kaipogi sziaūdien dar regime, jog Parusiai, Kuržemiai, Lietuviai, Žemaičiai, Letgaliai ir Livonai tie patys yra Žemaičiai ir Lietuviai, jei sziaūdien nekurių kalba yra ir perkreipta nū likusiųjų Žemaičių, Lietuvių, tad nū to, jog nū kelių szimtų metų vienur ir antrur (kitur) vergaudami vokiecziams nutauto savo vienybės ir iszvertė savo kalbą (Daukantas 1892: 9).

Vydūnas sako, jog toliau Pajūriu keliaujant prieinamas Birutės kalnas Palan-

goje, kuris leidžia pajusti *sentėvių artybę*, primena, jog čia buvo svarbi šventykla, ir atrodo, kad ir šiandien dar *Praboczių Duszes* atkeliauja (VB 11). Vydūnas perima Daukanto vartotą *probočiai* ir *Būde* realizuotą idėją, kad stipri tauta turi būti atremta į abu dėmenis – materialųjį (prekybos aptarimas) ir tautos dvasią ugdančią – į religiją. Daukantas *Būde*, pateikdamas pavyzdžių iš istorijos, akcentavo materialųjį tautos pagrindą (žr. *Būdas* 172–203; LI I 93–102), būtinybę kraštą saugoti, ginti, turtinti, plėtoti prekybą ir ryšius su kitomis valstybėmis, turėti pinigų, kurių istorijai paskiria atskirą skyrių (Daukantas 1892: 204–210). Daukantas akcentuoja religijos, kuri atsakinga už tautos ideologiją, dinamiką (plg. Daukantas 1892: 73–76). Istorikas pabrėžia, kai tautoje pusiausvyrą tarp materialiojo ir dvasinio prado dingsta, kai religija nepajėgi atsinaujinti iš vidaus, kai ji pasiduoda svetimoms įtakoms, ji praranda autoritetą, nyksta tautos galia, pavyzdžiui:

patys savo vyresnybės netaupė, jei ta kūmetu norėjo jiems kanorint naują pamatyti; nesgi anie tankiai regėjo per pripyrimą, jog valdimierai tautų dėl to vien kartais įveda svetimus parėdimus į savo ukę, idant per tai galētu padidinti savo valdžią ir sviėtą nuvergti. [...] negalėjo butinai iszsisaugoti nū to, kas buvo svetimu, lygia dalia ir tos nūmonės apie Dievą, kokią buvo įgyję, negalėjo nepalytėtos ilgainiu užlaikyti; nesgi palengvai gudinosi ir jaukinosi į svetimą nūmonę ir dabą, užvis pasitikę tokios notyse, kuriose reikėjo jiems taupyti svetimą mokslą ar kokią žinią sekti, kas vis nevisiems rasztą savo temokant it veikiai nutiko; nesgi kaip kurs bylesnis kokį daigtą iszguldė jiems, taip ir kiti klausė jo kaipo guvesniojo ir gudresniojo ir sekė jo mokslą ir per tai klydo

nų pirmosios savo nūmonės apie Dievą ir daug svetimų įtarų pasavino lig netapę dar Kristionimis (Daukantas 1892: 76).

Daukanto idėjos ir raiška padėjo Vy-dūnui perteikti lietuvių tautos, kaip neatskiriamos Pasaulio dalies, ypatingumą, išskirti svarbiausius lietuviškumo dėmenis, planuoti tautos atgimimo etapus bei tęsti istoriko pradėtą dviejų Lietuvų kultūrinę jungtį. Lietuvų aprašyme Vydūnas, perimdamas pirmtako raišką, atnaujino amžinųjų *savo* ir *svetimo*, stipriojo ir silpnojo (O *tai škaudu, kad ta Tauta, kuri tulūse Wyrūse taip aukštay žmonijoj išfriejške, wėl per kitus ne mielaširdingay naikin mufū Szirdyse wifus aukštefnius ir žmogiškus Jausmus, berods miflydami, jųg ir wokiškame mums tą patį galima jufti ir prowyt*, VB 17), nutautėjimo (ir *Ponai dar kalba Gatwėje lietuwiškay*, VB 17) apmąstymus; Lietuvos kraštovaizdį aprašo akcentuodamas protėvių paliktus ženklus (*jufti Sentėwiū Artybę; Pilkalnis Liudininkas funkiū Laikū*, VB 17). Vydūnas fiksuoja nūdienos situaciją – Prūsų lietuviai ir dėl susiklosčiusios istorijos, ir dėl pačių priimtų sprendimų savo istorinėje tėvynėje ilgai nesijautė lietuviais, t. y. atsiskė gimtosios kalbos, papročių ir prarado meilę tėvynei, o apskritai – žmoniškumą.

D. Lietuvos kraštovaizdžio aprašymas rodo, kad autorius, nė karto nebuvęs šioje Lietuvos dalyje, ją aprašo remdamasis Daukanto, Maironio ar kitų to meto autorių knygomis. Istorinės asmenybės, pirmiausia Birutė, Prūsų Lietuvos lietuviams buvo nepažįstama. Domas Kaunas pažymi, jog 1885 m. steigiant Rytų Prūsijoje „Birutės“ draugiją, idėjos priešininkai kritikavo pavadinimo pasirinkimą, nes kunigaikštienė Birutė vietos lietuviams buvo svetima ir nežinoma (Kaunas: 2021). Tad pamažu dėl Daukan-

to tekstų įtaigos daugelis istorinių asmenybių tapo paradigminės atramos lietuviškumui vizualizuoti ir Prūsijos lietuvių raštijoje. Romantizmo vaizdinių bendrosios vietos, Daukanto lietuviškai suformuluotos, Vydūno tekste arba netiesiogiai cituojamos, arba parafrazuojamos. Pavyzdžiui, sakiny *Kraštay, Plynomis, Lankomis, Smiltynėmis, Balomis, Klam-pynėmis, Girėmis* (VB 7) apaugęs primena *Būdo* pratarinės vaizdus, tik čia jie lakoniškai daiktavardžiais įvardinti. Vydūnas, pirmtaku sekdamas, mini šventas protėvių vietas *timfo didis Milžinas-Akmū Triobos Didumo, o jis žino daug papafakot* (VB 10), perima ar stilizuoja istoriko junginius, pavyzdžiui: *žilos Senowės* (VB 10); *pagal Žinowū Mokslą išfiguldo* (VB 10); *Prabocziū Dufes* (VB 11) ir kt.

Taigi Vydūnas pakartoja Daukanto požiūrį, kad senovės lietuviai glaudžiai buvo suaugę su savo kraštu, jį pažino, mylėjo, puoselėjo ir gynė. Daukanto istorinio Lietuvos kraštovaizdžio aprašymas teikė Vydūnui turinio detalių ir reikiamų žodžių. Vydūnas, sekdamas istoriku, siūlo imtis lengviausiai padaromų, teisinio persekiojimo nesukel-siančių veiksmų: rinktis lietuvišką aprangą, dainuoti liaudies dainas, ugdyti *motinos* kalbą, burtis į kultūrinės draugijas, rengti bendrus renginius, leisti knygas ir taip naikinti tautos *bejėgystę*, atkurti lietuviškumą ir kartu pakylėti savąjį žmoniškumą. *Status quo* įveikti galima tik visiems kartu, o pasiekti rezultatai skatintų veikti toliau. Vydūnas, apžvelgęs, kas buvo, formuluoja nūdienos problemas ir imperatyvą sau pačiam: laikraščiuose per mažai keliama *mufū Szirdies* klausimai, kurių dalį jis suformuluoja toliau savo tekste „Lietuwiszka Tautiszka Dwase“.

„LIETUWISZKA TAUTISZKA DWASE“

Autorius, svarstydamas tautos dvasios sampratą, remiasi Daukanto istorijos turiniu bei raiška ir sako, kad senovėje lietuvių tautiška dvasia reiškėsi karingumu (*tautiška Dwase reiškieš kariškay o tame šauney aukštą Laipfni atfsieko*, VB 68), ji nugalėjo daug kitų tautų (*pradėjo kitas Tautas pajungti*, VB 68), bet kultūriškai (moksle, mene, amatuose) nesiplėtojo ir kaimynai (*iš wifū Pufiū apfiauťufios*, VB 67) ją pralenkė (*pradėjo wis daugiau pralobti Mokfle* VB 68). Kunigaikščio Gedimino noras pasivyti kaimynines tautas perėmus jų patirtį, pasikvietus kitų kraštų meistrus, davė atvirkštinį rezultatą: LDK rytinės žemės atkrito, o kitą dalį Jogaila *apsiautė* lenkiška dvasia (VB 69). Tautiškos dvasios esą pasiliko Kęstutis ir Birutė bei jų sūnus Vytautas. Vydūnas sako, kad Vytautas kiek įmanė stabdė lietuviškos dvasios slopinimą, bet jo klaida, kad jis *prakilnius Wyrus* išsklaidė po svetimus kraštus, kur jie *su savo lietuvyste pražuvo* (VB 69). O Lietuvoje garbingesnės giminės bėgo nu Brolių *šawo Tautos*, kad *gėdėjos jū ir niekino jūs, kaip pafididžiojanti Tauta wifūmet niekin kitas, ypaczey filpnefnes* (VB 70). Kunigaikščių veiklos detalės paimtos iš Daukanto LI I ir LI II.

Vydūnas tokią pat nutautėjimo dinamiką fiksuoja Prūsijos dalyje, kuri po *Wokiecziu Waldzios* (VB 70). Jis atkreipia dėmesį, jog kunigaikščiai apgynė Lietuvą nuo išnaikinimo, bet nesuprato, kad norint, jog tauta būtų pakankama sau (*ne priwalanti kitū*, VB 70), tautos dvasią reikia *lobinti ir auginti*.

Filosofas, parafrazuodamas Daukantą, rašo, kad ilgai lietuviška dvasia reiškėsi

per kalbą, ypač po to, kai *mokytų vyrų* buvo pripažinta gražiausia ir turtingiausia (iš *bagocziaufiū*), kuri padeda suprasti archajines kalbas (VB 70–71). Daukantui dalies Europos mokslininkų lietuvių kalbos sureikšminimas leido manyti, kad Lietuva – aukštesnės kultūros konteksto kraštas (*veizint i jų kalbą ir lyginant su kalba Graikonų, Romėnų, Traķionų, regima yra, jog tos visos tautos gilioje senovėje vienus tėvus yra turėjusios*, Būdas 4), nors nūdienoje apleistas, bet dėl švietimo ir kultūros situacija pasikeistų (*nukris jiems visiems migla nū akių, kaip tiktai kalba lietuvių bus i rasztą suraszyta*, LI I 18).

Vydūnas bando paaiškinti lietuviškos dvasios silpnėjimo priežastis. Jis rašo, kad viena jų ta, jog lietuviai nesukūrė tinkamo rašto savo kalbai, o pritaikė svetimų tautų fonetiką ir taisykles. Vis dėlto, kol yra tauta, jos dvasia reiškiasi kalba, tai geriausiai matyti dainose (VB 71), kurios skamba *išreikšdamos ypatiškus lietuwiškus Jaufmus, Išpažinimus ir Budus* (VB 72). Būtent lietuvių liaudies dainos sudomino kitataučius, *kuometgi patys nuobažniausi* lietuviai jas pradėjo drausti. Vydūnas kritikuoja surinkimininkų (*Razbaininkai šawo Tautos*, VB 72) judėjimo radikalumą. Bet autorius nurodo, kad jų giesmių melodija, jiems patiems to nesuvokiant, kyla iš liaudies dainų, tik žodžiai nauji. Tokiu būdu surinkimininkai, patys to nežinodami, išlaiko lietuvišką dvasią. Taigi Vydūnas konkrečiu pavyzdžiu parodo, kad tautos dvasios niekas negali sunaikinti. Tiesa, Vydūnas mano, kad dainų niekinimą lietuvininkai

paėmę iš kitataučių, kurie naikino viską, kas buvo lietuviška (*fenū lietuwiškū Budū*, VB 73). Vydūnas pateikia daugiau tradicijų naikinimo pavyzdžių, paimtų iš *Būdo*. Pavyzdžiui, paminima, kad buvo naikinamos lietuvių pirtys, apranga, o lietuviai net nepajautė, kaip pamažu išoriškai prisitaikydami prie svetimų tradicijų, naikino savyje lietuviškumą (VB 74), t. y. savo prigimtį. Vydūną, atrodo, labiausiai veikė Daukanto beletrizuoti lietuvių gyvenimo vaizdai, kuriuose istorikas, pavyzdžiui, kalbėjo apie sveiką protėvių gyvenimą:

Tose pirtyse stiprino kuną tokiu pragumu: nebtverdami tenai nū szilumos ir varvindami prakaitą, szoko stacziai ē eketį žiemos viduje speigotoje ir tenai per keles valandas pasinėrę vėsinosi, paskui iszszokę, vėl ējo į pirtį kaitintiesi. Nevien vyrai žaliukai tą darė, bet kudikėliai mažytėliai iszsprudę raudoni, it isz ugnies isztraukti, po sniegus it po pukus voliojosi, atvėsę, vėl bėgo į pirtį. [...] Taip užgrudintas kunas nū mažų dienų neb ku-

nu, bet jau plienu buvo; ir nėkoki liga į jį nekibo, todėl szimtą ir pusantrą szimtą metų ant svieto isztvėrė (*Būdas* 54).

Tad Vydūnas Daukanto Lietuvos istorijos pasakojime rado įtaigiai, detaliai parvaizduotą harmoningą senovės lietuvių būtį. Todėl galima sakyti, kad Vydūnas formavosi veikiamas ne tik įvairių filosofinių ir religinių sistemų koncepcijų, bet ir Daukanto veikalų idėjų. Daukanto paveikus tekstas žadino Vydūno lietuviškumą, skiepijo poreikį keistis, padėjo formuluoti būsimos filosofijos klausimus.

Trumpai tariant, Vydūnas straipsnį „Lietuwiszka Tautiszka Dwase“ rašė remdamasis Daukanto tekstais, kurie buvo pagrindinė atrama formuluoti modernios visuomenės ir tautos atsinaujinimo viziją, kurią tobulino vėlesniuose darbuose. Svarbiausias herderinis, daukantiškai įžodintas argumentas, kodėl būtina autentiška raiška: *kas dwaſiſſkas Turtas wienos Tautos; nieku Budu ne gal fwetima Tauta iſſreikſti* (VB 67).

IŠVADOS

Daukanto istorijos tekstas, išaugęs iš Karaliaučiaus universiteto historiografinės tradicijos, kalbos požiūriu paremtas Prūsų Lietuvos raštijos tradicija, Vydūnui buvo suprantamas ir artimas tiek koncepcijų, tiek leksikos požiūriu. Vydūnas VB tekstuose daugiausia remiasi Daukanto tekstais, kuriuos netiesiogiai cituoja, parafrazuoja, perima istorinių asmenybių pavyzdžius. Vydūnas ne tik adaptavo Daukanto idėjas, bet jo istoriją interpretavo kaip tautos ir žmogaus jungties archetipą ir padėjo pagrindus savo

filosofijai. Daugelį Vydūno vėliau išplėtotų idėjų atpažįstame VB straipsniuose, todėl galima teigti, jog Daukanto veikalai ankstyvuoju periodu rašytojui buvo tarsi Biblija, kurioje atspindėta tautos gyvata, kurią reikia iš naujo interpretuoti, kad naujoji karta suprastų. Vydūno tekstai dviejų imperijų lietuviams, daug metų atskirtiems, savame krašte engiamiems, pamiršusiems istoriją, suteikė ateities perspektyvą, padėjo susitelkti ir sukurti Nepriklausomą Lietuvą (1918) bei prijungti Prūsų Lietuvos dalį (1923).

Literatūra

- [Daukantas Simonas]. 1893. *Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje*. Bitėnai, 1893.
- [Daukantas Simonas]. 1899. Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje [Lietuvos istorijos tęsinys iki Liublino unijos, laisvai atpasakotas J. Bielinio], paraszyti per Simoną Daukantą, philosophijos magistrą, 1850 metuose.
- Bončkutė Roma. 2015. Kristijono Donelaičio įtaka Simono Daukanto kalbai, *Knygotyra* 64: 222–245.
- Bončkutė Roma. 2019a. Daukanto Būdo receptija Maironio *Apsakymuose apie Lietuvos praeigą*, *Archivum Lithuanicum* 21: 147–174.
- Bončkutė Roma. 2019b. Simono Daukanto pėdsakas Šatrijos Raganos kūryboje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 42: 239–265.
- Bončkutė Roma. 2019c. Istorinių Šatrijos Raganos pasakojimų *Lietuvos senovės septyni paveikslai* daukantiškieji šaltiniai. *Daukantiana ir kiti tyrimai. Senoji Lietuvos literatūra* 48: 124–150.
- Bončkutė Roma. 2020. Daukantiškai Vydūno „Probočių šešėliuose“, *Res humanitariae* 27: 91–116.
- Būdas – Budas. *Senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių*. Parasė Simanas Daukantas Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistras, antras spaudimas, kasztais „Susivienijimo Lietuvių Katal. Amerikoje“. Plymouth, Pa.: Spaustuvė Jūzo Paukszcczio, 1892.
- Čepaitienė Auksuolė. 2019. Kultūriniai lietuviškumo vaizdiniai *Aušroje* ir moksliniai kontekstai. *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 19(28): 113–139.
- Girdzijauskas Juozas. 2006. *Lietuvių literatūros vaigoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kaunas Domas. 2021. *Martynas Jankus tautos vienytojas ir lietuviškosios spaudos kūrėjas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla (spausdinama).
- LI I – Lietuvos istorija. Nū seniausių gadynių iki Gediminui D. L. K., parašyta 1850 m. Simano Daukanto buvusiojo Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistro, kninga 1. Plimuth. Pa.: Kasztu ir Spaustuvėje Jūzo Paukszcczio, 1893.
- LI II – Lietuvos istorija. Nū seniausių gadynių iki Gediminui D. L. K., parašyta 1850 m. Simano Daukanto buvusiojo Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistro, kninga 2. Plimuth. Pa.: Kasztu ir Spaustuvėje Jūzo Paukszcczio, 1897.
- Puchner Martin. 2017. *The Written World. The Power of Stories to Shape People, History, Civilization*. New York: Random House. ISBN 9780812998948 (ebook).
- Safronovas Vasilijus. 2011. Bandymas formuoti alternatyvą: lietuviškojo didžiojo pasakojimo aktualizavimas. *Daugiareikšmės tapatybės tarpurdvėse: Rytų Prūsijos atvejais XIX–XX amžiais*. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* 22: 69–103.
- Skarbalienė Aelita. 2018. Lyderystės idėjų paieškos Vilhelmo Storostos-Vydūno filosofijoje, *Logos-Vilnius* 95: 105–113.
- Stančienė Dalia Marija. 2019. Vokiškojo idealizmo ir Rytų filosofijos receptija Vydūno sąmonės filosofijoje, *Logos-Vilnius* 98: 45–55.
- Vabalaitė Rūta Marija. 2020. Vydūno idėjų santykiai su Friedricho Nietzsche's filosofija, *Logos-Vilnius* 103: 81–88.
- VB – *Bendraitė*. Prufu Lietuwiu „Sufiwiennyjimas“. Knyga Pirma. Bitėnai, 1902.
- Vydūnas. 1899. Vydūno laiškas Jonui Basanavičiui. Rankraštis saugomas: LLTI BR, F2-1359.
- Vydūnas. 1933. *Rozės ir Lelijos. Rūtos Atminimui*. Tilžė: Rūta. Antrasis leidimas. Išleido Vydūno draugijos užsakymu. Kaunas, spausdino UAB „Print easy“, 2014.
- Vyšniauskas Gintautas. 2018. Vydūnas ir antinatalizmas, *Logos-Vilnius* 95: 114–118.

Nuorodos

- ¹ Plg. Auksuolė Čepaitienė straipsnyje „Kultūriniai lietuviškumo vaizdiniai *Aušroje* ir moksliniai kontekstai“ aptardama lietuviškumo vaizdinius leidinyje *Auszra* įžvelgia Daukanto tekstų poveikį (Čepaitienė 2019: 113–139). Vasilijus Safronovas teigia: „Būtent S. Daukanto istoriniuose raštuose išdėstyta Lietuvos praeities koncepcija XIX a. 8-ajame dešimtmetyje labiausiai tiko užsimezgančiam lietuvių nacionalizmui“ (Safronovas 2011: 79).
- ² Dėl straipsnio apimties nebus aptariamai po 1899 m. periodikoje publikuoti Vydūno straipsniai paliekant juos būsimeis tyrimams.
- ³ Ankstesniame straipsnyje klaidingai interpretavau A. Bilele kaip rengėjo slapyvardį, žr. Bončkutė 2020: 94.